

УДК [821.161.2.0+39(=161.2)](092)Шев(045)

SOME NOTES ON TARAS SHEVCHENKO IMAGE FORMATION IN TERMS OF A CULTURAL HERO IN THE AREA OF UKRAINIAN FOLK AND LITERATURE TRADITIONS**ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК КУЛЬТУРНОГО ГЕРОЯ В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ****Lopushan T. V. / Лопушан Т. В.***Phd, as.prof / к. філол. н., доцент,**ORCID: 0000-0003-4608-6877**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova, 2, 20300 /**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова, 2, 20300***Shevchuk I. L. / Шевчук І. Л.***Phd, as.prof / к. філол. н., доцент,**ORCID: 0000-0001-7741-3055**National Aviation University, Kyiv, Lubomyra Huzara, 1, 03058 /**Національний авіаційний університет, Київ, Любомира Гузара, 1, 03058*

Анотація: У статті викладено міркування авторів щодо джерел, специфічних рис та історико-політичних і культурологічних аспектів трансформації в українському національному літературному просторі уявлень про Тараса Шевченка від реальної історичної особи до образу культурного героя.

Формування образу Тараса Шевченка як культурного героя в українському культурному просторі пов'язане насамперед із добою активного модерного націєтворення, вплив якої позначився на піднесенні національно-визвольних рухів серед колонізованих народів Європи в XIX столітті. Він набув у свідомості співвітчизників риси, притаманні образу культурного героя. Завдяки канонізації в іпостасі великого батька нації, її головного поета й основоположника сучасної української мови та літератури, національного месії і творця основоположних для національної культури літературних текстів.

Ключові слова: Тарас Шевченко, культурний герой, образ, архетип, традиція, національний.

Вступ.

Процес модерного націєтворення, який відкрив перспективи державної незалежності для більшості колонізованих націй не лише в Європі, але й по всьому світу, поставив перед культурами багатьох народів завдання «винайдення традиції» [4] Важливим складовим елементом розбудови традиції є канонізація комплексу національних міфів, зокрема, про витoki та основоположників національної спільноти. Образ основоположника має багато спільного з культурним героєм, який дарує чи впорядковує для тієї чи іншої людської спільноти критично важливі для її існування та самоідентифікації елементи культури (фізичний простір перебування, матеріальні предмети, навички ремесел, мову, звичаї та обряди).

Питання дослідження різних іпостасей існування героя викликало інтерес багатьох мислителів, починаючи з античності. Зокрема можемо констатувати інтерес до цього питання в філософських трактатах Геракліта, Плутарха,

Конфуція та багатьох інших. Новий спалах інтересу до проблеми відзначається в контексті зростання популярності психоаналітичної теорії міфу про культурного героя у дослідженнях К. Г. Юнга, Дж. Кемпбелла, О. Ранка, а також у культурологічних студіях Я. Е. Голосовкера, В. Я. Проппа, М. Еліаде та інших. Щодо дослідження образу Тараса Шевченка в контексті наявності елементів, притаманних культурному герою, можемо спостерігати в дослідженнях Г. Грабовича, С. Павличко, О. Забужко, Н.Зборовської та багатьох інших українських культурологів та літературознавців.

Кожен етап активних стильових зламів та пошуків української літератури у ХХ столітті позначений зверненням літераторів до постаті Тараса Шевченка як культурного героя з метою проголошення своїх ідей джерелом модернізації вітчизняного літературного процесу. Втім, усі спроби «приватизації» постаті Кобзаря надавали їй ще більшої сакральності. Феномен Тараса Шевченка як культурного героя на кожному етапі нашої історії вже практично протягом двох століть є предметом пильної уваги дослідників і щоразу набуває нових граней і підстав для наукових студій, а тому вивчення його нам видається важливим і актуальним.

Метою дослідження є конкретизація та доповнення елементів наукового дискурсу, що характеризують процес формування образу Тараса Шевченка як культурного героя в художньому просторі національної фольклорної та літературної традиції.

Основний текст.

Одним із найважливіших моментів для формування будь-якої самодостатньої людської спільноти є творення національного пантеону історичних фактів, героїв та символів, котрі забезпечують їй легітимність домагань власної культурної та історичної окремішності серед інших націй та народів. Тут варто звернутися до досить цікавих спостережень Томаса Карлайла щодо природи виникнення явища сакралізації реальної людини та піднесення її до образу національного героя, викладених ним у дослідженні «Герої та героїчне в історії» [7]. Попри те, що праця акумулювала думки дослідника, виголошені ним у лекціях про видатних діячів європейського культурного простору, прочитаних дослідником ще в 1834–1840 рр., вони залишаються актуальними і в наш час. Зокрема, його аналіз постаті Роберта Бернза як культурного героя доби романтизму дозволяє нам поглянути під цікавим кутом зору на вітчизняний культурний простір із позиції пошуку певних аналогій. Вони неминучі, оскільки український процес національного відродження не був чимось унікальним за своєю суттю, а цілком вписувався в загальноєвропейський контекст творення становлення модерних націй. Цей факт не викликав сумнівів у істориків ще в 30-х роках ХХ століття. Зокрема, український учений, представник національної діаспори у Франції І. Борщак у своїй статті в тогочасному франкомовному журналі «Слов'янський світ» зауважував: «Керівники українського руху ХІХ ст. майже всі були людьми, яких поважали у Європі, насамперед за їхній моральний рівень та добропорядне життя, здібності, знання, таланти. Це, вважаємо, не проста випадковість... національний рух є насамперед апостольство, духовне надбання, а ідеї

здебільшого є такими, як і люди, які їх пропагують: вони заслуговують стільки ж уваги, скільки й самі ці люди» [Цит. за 21, с.20]. Таким чином перед українством постало питання «винайдення традиції». Щодо закономірностей та складових цього процесу детально аналізуються подібні світові культурні практики в авторитетній колективній науковій праці «Винайдення традиції» за редакцією Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера [4]. Особливо цікавими, з погляду аналізу власне українських культурних реалій, видаються в ній розділи за авторством П. Моргана та Д. Кеннедайна, присвячені становленню, а точніше відродженню шотландської та валлійської національної традиції в ситуації домінування культури метрополії. Інтерес до минувшини, посилене збирання народних пісень та замилювання етнографією – все це можемо спостерігати в українському громадському та культурному житті доби романтизму, аж до таких прямих аналогій як вироблення канону псевдонародного костюма та його популяризація серед національно ангажованої інтелігенції, а також творення сакрального пантеону героїв, серед яких особливе місце посідають народні поети-барди. Власне, можемо говорити в тому ж ключі й про знакові постаті митців, найчастіше поетів, наприклад Йоганна Вольфганга фон Гете, Адама Міцкевича, Павела Йозефа Шафарика, Юліуша Словацького, Шандора Петефі та ін., постаті яких у добу романтизму, на яку припав найбурхливіший сплеск розбудови європейських модерних націй, набувають героїчно-ритуалізованого культурного змісту. Отже, потреба творення культурного героя є не випадковістю, а до певної міри закономірним наслідком історичних процесів цього часу.

Аналізуючи постаті Д. Донцова та В. Липинського як культурних героїв та акцентуючи увагу на їх націоцентричності, Р. Комаров пропонує наступне визначення: «...Національно-культурний герой – це антропологічний символ, що виражає головні ідеї національного буття (походження, розвитку, цінності нації тощо), персоніфікація культурної творчості як упорядкування власного культурного космосу, ідеалізована людина, яка діє в межах національних історії, простору і часу» [8, с.83]. Окрім того він виділяє три архетипні образи культурних героїв в українському культурному просторі: 1) козак; 2) Тарас Шевченко; 3) хлібороб. Цікаво, що якщо перший і третій добре узгоджуються з ученням Г. Юнга щодо природи архетипів як вроджених психічних структур, схем образів, що існують в колективному підсвідомому і реалізуються в конкретні образи в результаті процесу міфологізації [30], то героїзація постаті Т. Шевченка відбувається в контексті процесу, описаного послідовником Г. Юнга Е. Нойманом у праці «Походження та історія людської свідомості», котрий зауважує, що «з розвитком та систематизацією свідомості, а також зі зміщенням індивідуального еґо, виникає колективна свідомість, культурний канон кожної конкретної цивілізації та епохи. Іншими словами, формується склад певних архетипів, символів, цінностей та установок, на який проєктується архетипний зміст підсвідомого і який, приймаючи жорсткі форми міфу і культу, стає догматичною спадщиною групи» [15, с. 156-157]. У соціумі, на відміну від інших європейських національних спільнот, цей процес відбувався переважно в царині фольклорній, оскільки письменство долучилося

до процесу активного творення національних культурних міфів лише в 19 столітті. Найяскравішими серед них, безумовно, є міфи про козаччину, розбудова яких започаткована «Енеїдою» І. Котляревського. Слід зауважити, що формування комплексу націєтворчої міфології в добу активного європейського державотворення ХІХ століття відбувалося в силу відомих історичних реалій у ситуації практично повної відсутності старої національної шляхти. А, отже, ідеї романтизму, що стали каталізатором процесу творення модерної української нації, в одному ряду з іншими європейськими народами, сприяли пошуку непересічної особистості, котра б поєднала органічну приналежність до селянства як носія української національної ідентичності з широтою поглядів освічених суспільних верств.

Це приводить нас до постаті Тараса Шевченка, час і культурно-історичні обставини появи якого стали багато в чому визначальними для розвитку українського літературного процесу в цілому, а сам він ще за життя активно перетворювався у свідомості співвітчизників із реальної людини в культурного героя. Сучасник Т. Шевченка Микола Костомаров закладає основи міфу про поета як культурного героя, зауважуючи, що Тарас Шевченко говорить так, як народ ще й не говорив, але як він був уже готовий заговорити, і тільки чекав, щоб із його середовища знайшовся творець, який оволодів би його мовою і його тоном, а далі резюмує, що «Тарасова муза прорвала якийсь підземний склеп, уже кілька віків замкнений багатьма замками, запечатаний багатьма печатями, засипаний землею, навмисне зораною і засіяною, щоб сховати від нащадків навіть згадку про місце, де знаходиться підземна порожнеча. Тарасова муза сміливо ввійшла в цю порожнечу зі своїм негасимим світочем та відкрила за собою шлях і сонячним променям, і свіжому повітрю, і допитливості людській» [8, с. 131, 133]. Як бачимо, М. Костомаров на перший план ставить головну властивість, притаманну культурному герою: він «добуває або вперше створює для людей різні предмети культури (вогонь, культурні рослини, знаряддя праці), навчає їх мисливству, ремеслам, мистецтву, започатковує певні принципи соціальної організації, шлюбні правила, магичні приписи, ритуали та свята» [10, с. 25], тобто творить нову культурну реальність у царині матеріальній чи духовній.

Можна погодитися також з Л. Цукор, яка виділяє наступні риси діяльності сучасного культурного героя: а) спричиняє історичні зміни; розкриває значення культурно-значущих об'єктів та духовних цінностей; б) бореться з хаосом у ролі деміурга, творця світу; в) демонструє певну культурну чи історично важливу мету, до якої варто прагнути людській спільноті як об'єкту його творчих зусиль [10]. Отже, уконституційований за Т. Шевченком статус «основоположника» сучасної української мови і літератури більш ніж переконливо вказує на його «героїзацію». Цю метаморфозу, що остаточно викристалізувалася в спільноті галицьких українофілів, досить точно спостеріг і використав для творення сатири на своїх сучасників-народовців Осип Маковей у новелі «Як Шевченко шукав роботи». На думку письменника, представники різних галицьких національно орієнтованих фундацій активно використовують у своїй діяльності образ поета-культурного героя, але зовсім не схильні до

співпраці з ним, як реальною особою. І вже зовсім саркастично звучить репліка професора Грушівського (ідентифікація прототипу персонажа тут не викликає сумнівів!): «Товариство ім. Шевченка – се я, а ви тільки фірма» [12, с.35]. Власне кажучи, в переломні моменти зміни естетичних парадигм у національному культурному просторі спостерігається своєрідна ситуація «шевченкоборства». Особливо виразно виявилось прагнення за рахунок зламу шевченківського культу в національному культурному просторі в 20-ті роки у творчості українських футуристів та їхнього лідера Михайля Семенка, який дає повному зібранню своїх віршів назву «Кобзар», а далі проголошує «Я палю свій «Кобзар»». Його мотивація продовжує і радикалізує висловлені О. Маковеєм думки щодо культу Шевченка: «Я хочу <...> сказати, що де є культ, там немає мистецтва. А передовсім воно не боїться нападів. Навпаки. В нападах воно гартується. А ти вхопивсь за свого «Кобзаря», від якого тхне дьогтем і салом, і думаєш його захистить твоя пошана. Пошана твоя його вбила. Й немає йому воскресіння» [22]. За часів домінування соцреалістичного дискурсу образ Тараса Шевченка як культурного героя в його вульгарно-соціологічному варіанті остаточно усталюється в національному культурному та інтелектуальному просторі, а наступна спроба його зламу відбувається вже в 90-х у творчості Сергія Жадана, Ніли Зборовської, братів Капранових тощо. Ще одним цікавим моментом, який вказує на особливий статус Т. Шевченка як культурного героя в українському суспільстві може слугувати звернення до його візуального втілення та поетичних текстів у сучасній кризовій ситуації збройного протистояння імперії, що особливо загострилося після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року. Ще у 2019 році у Київському метрополітені на станції імені Тараса Шевченка було розміщено виставку (йдеться про «Квантовий стрибок Шевченка. Метро») постерів із портретами Шевченка, стилізованими під різних героїв попкультури. Своєрідним елементом перформансу тоді стала реакція з боку радикально налаштованої публіки в діапазоні від обурення в соцмережах до фізичного пошкодження постерів ножем, після чого організатори вимушені були згорнути виставку. Однак сьогодні, коли для киян метрополітен став своєрідним культурним символом часу, громадським простором, що надає прихисток тисячам людей під час жорстоких ракетних та дронних атак на місто, образи того давнього перформансу стали особливо актуальними і широко розтиражувалися засобами інформації.

Слід зауважити, що міф про Шевченка як культурного героя почав формуватися ще в XIX столітті насамперед у фольклорі. Величезний масив зібраних аматорами-фольклористами цього часу переказів про поета систематизував у ряді своїх досліджень М. Назаренко. В анотації до найбільш повного з них «Поховання на могилі (Шевченко, якого знали)» [14; с.4], він зауважує, що використовує такий матеріал для творення «паралельної» біографії поета, власне кажучи, колективного міфу про нього. Цікавим у наведеному міркуванні дослідника видається той момент, що він у підзаголовку до своєї книги апелює до колективного підсвідомого нації, до сакралізованого «знання», а не до об'єктивних історичних фактів. Усе це добре узгоджується з

описаним у наведеному вище визначенні Е. Ноймана процесом архетипізації історичних особистостей, догматизації їх у культурній спадщині окремої соціальної групи в якості культурного героя.

Аналізуючи наведені М. Назаренком матеріали, можемо виявити комплекс приписуваних фольклорними текстами Тарасу Шевченку чарівних рис різних типів культурного героя. Зокрема, у багатьох джерелах він зображений віщуном-провидцем: «Він був, коли хочете, такий чоловік, що все знав. Носив він з собою чорні книги і по них усе вгадував, що робиться, й доказував, де і які «клади» (скарби) лежать» [24, с. 92]; «Шевченко розказував, що далі буде на світі» [6, с. 114]. Ще одним важливим моментом, який дозволяє говорити про наділення Кобзаря рисами такого різновиду культурного героя як трикстера, є змалювання його здатності змінювати свою зовнішність, перевтілюватися: «...Оце він такий буде лицем, зараз [...] він і перемінився» [3, с. 175]; набувши іншої подоби «в Каневі, в казначействі, брав грошей скільки хотів» [3, с. 175]. Водночас поет наділяється рисами творця-деміурга, здатного матеріалізувати мислені образи: «Він (Шевченко) було як намалює щось там на стіні – то сяде та й полетить» [32, с. 288]. Цікаво, що рисами, котрі найчастіше властиві мудрецам-пророкам, наділено міфологізовану постать поета в записаній М. Ф. Комаровим (псевдонім М. Уманець) оповіді містечкового єврея: «А говорив він хоч і просто, завжди по-мужичому, але дуже розумно, а часто було говорив якимись притчами, що треба було довго думати, щоб дізнатися, до чого воно сказано» [26, с. 90].

Одним із визначальних моментів канонізації образу Кобзаря стало його «подвійне» поховання спочатку в Петербурзі, а потім обставлене з максимально можливим розголосом та виконанням ритуалів, подібних до широко практикованих в релігійних культурах, повернення в рідну землю. Особливо важливо, що це дійство відбувалося на виконання заповіту покійного, а, отже, знову ж таки набувало сакрального значення. Місце поховання також виразно вписується в міфологічний контекст, оскільки дніпровська круча (гора) втілює уявлення про священне місце пізнання і просвітлення, яким наділяються гори у культурній парадигмі більшості народів та світових релігій. Важливим етапом розбудови міфу про «Великого Кобзаря» на теренах літературних стало святкування сторічного ювілею Тараса Шевченка. Практично всі представники національно орієнтованої інтелігенції намагалися докласти до цього максимальних зусиль. Зокрема, з'явився величезний масив панегіриків та епітафій, які продовжили традицію формування образу героя-мученика за визволення народу, започатковану з моменту ув'язнення поета. Таку тенденцію спостерігаємо, починаючи з поезії Олександра Афанасьєва-Чубинського «Шевченкові» (1841), у творах Володимира Александрова «Брате-голубе Тарасе!» (1846), Михайла Максимовича «На святе Благовіщення» (1858), Олександра Кониського «На похорон Шевченка» (1861), Олександра Навроцького «Сумує і плаче» (1861), Юрія Федьковича «Осьмий поменник Тарасові Шевченкові на вічну пам'ять» (1868), Михайла Старицького «На спомин Т. Г. Шевченка» (1881), Івана Франка «Могила Тарасова» (1884), Івана Нечуя-Левицького «В концерті» (1886), Михайла Коцюбинського «Шевченкова

могила» (1890), Панаса Мирного «Пригода з «Кобзарем»» (1906), Лесі Українки «На роковини» (1911), Богдана Лепкого «В Тарасові роковини» (1915) тощо.

Втім, щодо надприродного походження шевченківського таланту, маємо свідчення не лише у мистецькому просторі. У цьому не сумніваються більшість сучасників та дослідників творчості поета, акцентуючи увагу на тому, що Шевченко належав до числа митців, котрі творили швидко, піднесено, в моменти найвищої концентрації творчих сил, які прийнято називати натхненням. Тут цілком можна погодитися з думкою В. Пахаренка: «Моменти творчості сходили на нього, як Дух Божий на біблійних пророків. Поет здебільша не «писав» свої твори, а поспіхом записував вичуте, побачене в мить осяяння, коли до нього на якийсь момент долинала мелодія «космічного оркестру» [18, с.178].

Вже згадуваний вище Е. Нойман зауважує, що стан творчого осяяння набув такого важливого значення для оцінки здатної на його досягнення особистості завдяки радикальними змінами, які відбулися у сучасному суспільстві внаслідок того, що такі давні сили як суспільні міфи і релігії, свята і обряди, надзвичайно важливі для зміцнення міжособистісних зв'язків усередині традиційних суспільств нині практично втратили своє значення, натомість на перший план вийшло мистецтво, а тому «авторитет творчої особистості частково пояснюється тим, що цей індивід є прикладом найвищої сучасної форми трансформації, насамперед тому, що створюваний ним світ є адекватним образом первинної єдиної реальності, ще не розколотою свідомістю – реальності, яку здатна створювати тільки цілісна творча особистість» [16, с. 1].

Пасіонарність творчого доробку Тараса Шевченка, почасти його декларативність і заангажованість на ідеї визволення співвітчизників із ярма національного і соціального, знаходить своє втілення в тому, що поет, можна сказати, і сам, доклав зусиль до оформлення своєї постаті в статусі культурного героя, добровільно зголошуючись на апостольське служіння у своїх текстах: «Возвеличу // Малих отих рабів німих! // Я на сторожі коло їх // Поставлю слово» [29, с. 281]. Однак не менш важливим є й трагічна біографія поета, що постраждав за своє прагнення заступитися за «рабів німих». Тут принагідно послатися на слушне зауваження Г. Грабовича: «Одинокую запорукою, що пророцтво буде правдиве, є чистота серця. І, як Христос, що «смертю смерть поправ», як бодгісаттва, завданням якого є уможливити прозріння, так Шевченко своїм Словом, своїм умінням сумніватися і своїм відмовленням від влади над людськими душами здобув її для себе» [5, с. 131].

Ще одним важливим елементом утвердження образу Тараса Шевченка як культурного героя в народній свідомості стає надання національному пророку христологічних рис. Зокрема, після його смерті в середовищі українських селян починають активно циркулювати розповіді про «воскресіння» поета, помертні зустрічі з ним у людних місцях, із явним апелюванням до біблійних переказів про воскресіння Христа. У цьому контексті варто звернутися до зібраних фольклористами переказів про Тараса Шевченка, які відображають ситуацію становлення міфу: «Тарас три рази умирав і не вмер» [цит. за 14, с. 146];

«Тарас, батько наш, / Умер на час, / А тепер воскрес» [11]; «а ні, там його не було, він і досі живий десь ходить» [3, с. 179]. Звісно, й сам Тарас Шевченко вже за життя у своїй творчості частково доклався до цього процесу, зокрема наголошуючи у своєму заповіті: «Як понесе з України // У синєє море // Кров ворожу... отойді я // І лани і гори – // Все покину, і долину // До самого Бога // Молитися... а до того // Я не знаю Бога» [28, с. 354]. Ще одним цікавим аспектом переходу у свідомості нації постаті Тараса Шевченка від реальної історичної особи до культурного героя стало закріплення за ним антропонороніму «Кобзар», який є «народним псевдонімом», «тобто почесним найменуванням людини, яка заслужила повагу всього народу за визначний внесок, наприклад, у його культуру» [25, с. 136].

Фіналізацію процесу трансформації історичної постаті Тараса Шевченка в культурного героя можемо спостерігати у ряді сентенцій сучасних українських літературознавців. Наприклад, Олена Юрчук так охарактеризувала значущість постаті поета для української національної історії і культури: «Тарас Шевченко прийшов в українську літературу, коли в західноєвропейських культурах відбулося творення авторських міфів через пророцтво, що забезпечувало консолідацію нації. Він також вдався до перебирання на себе ролі національного пророка, формуючи власний авторський міф, у якому поєднується автентичне начало з християнством» [31, с. 281]. Канонізація постаті поета як культурного героя і національного пророка виразно проступає у статті «Шевченко і ми» Тараса Салиги, написаній до пам'ятних дат Тараса Шевченка: «Знову маємо Різдво – Різдво українського пророка, який дав своєму народові Святе Письмо» (20, с. 18-19). Вторить йому Володимир Базилевський, який наполягає на виключності постаті Тараса Шевченка не лише в національному культурному просторі, але й у загальнолюдському масштабі: «Шевченко – явище унікальне. Його немає з ким порівняти у письменстві інших народів. Не тому, що він кращий. Йдеться про особливий генотип культури країни, яка ніколи не мала своєї державності, що, зрештою, й призвело до запізнілого й однобокого розуміння Шевченка Європою [1, с. 27].

Висновки.

Отже, формування образу Тараса Шевченка як культурного героя в українському культурному просторі пов'язане насамперед з добою активного модерного націєтворення, вплив якої позначився на піднесенні національно-визвольних рухів серед колонізованих народів Європи в ХІХ столітті. Українці не стали в цьому плані виключенням, а жорстока реакція російського імперського самодержавства на спроби розбудови громадського і створила необхідні передумови для героїзації його учасників. Неможливість реалізації потреб утвердження національної самобутності шляхом їх законодавчої легітимізації призвело не лише до ритуалізації й інституалізації народних звичаєвих практик та залучення їх до реалізації процесу розбудови української модерної нації, але й поставила потребу месіанського служіння перед її гіпотетичними очільниками.

Таким новітнім месією для українців став Тарас Шевченко, тому що його багата на незвичні і трагічні події біографія, що часто ламала межі буденного

існування пересічної людини, надала можливості для інтерпретації окремих затемнених або трагічних реальних життєвих фактів у руслі їх сакралізації та міфологізації. Більше того, сам письменник та його сучасники активно сприяли героїзації його постаті.

Діяльність Тараса Шевченка в царині творення модерної української нації має цілий комплекс рис, притаманних образу культурного героя. Великий внесок у трансформацію поета в образі культурного героя зробили українські письменники та літературознавці, канонізувавши його в іпостасі великого батька нації, її головного поета й основоположника сучасної української мови та літератури. Це є важливою ознакою культурного героя, котрий приносить людям засадничі елементи цивілізаційного розвитку. Нематеріальні цивілізаційні надбання нації, творцем яких в її свідомості визнаний Тарас Шевченко, становлять виключну цінність в контексті літературоцентричності українського культурного простору ХІХ століття. Ще однією складовою розбудови шевченківського міфу стала його популярність серед селянства і, як наслідок, побутування великої кількості переказів про поета в українському фольклорі, де він наділяється фантастичними рисами чарівника-характерника і національного месії і творця основоположних для національної культури літературних текстів, що підкреслюється закріпленням за ним антропогонороніму «Кобзар».

В українському культурному просторі ХХ–ХХІ століть ставлення до процесів героїзації та канонізації постаті Тараса Шевченка відзначається спробами вивести їх із царини ірраціонального поклоніння, руйнування закостенілого канону для надання йому нових сучасних культурних смислів. Утім, маємо констатувати, що такий підхід і нині викликає досить відчутний спротив з боку радикально налаштованих консерваторів.

Література:

1. Базилевський В. Імпресії та медитації. *Кур'єр Кривбасу*. 2010. Ч. 246 / 247. С. 359–406.
2. Бичко А. Феномен української інтелігенції. Спроба екзистенціального дослідження. Дрогобич, 1997. 116 с.
3. Біляшівський М. Розповіді селян села Пекарей про Т. Г. Шевченка. *Київська старовина*. 1894. Лютий. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/vosp69.htm> (дата звернення: 09.06.2023)
4. Винайдення традиції: наукове видання / За ред. Е. Гобсбаума, Т. Рейнджера. Київ : Ніка-Центр, 2010. 448 с. (Зміна парадигми ; вип. 8).
5. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо : (з проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета). Київ : Критика, 2000. 318 с.
6. Дорошкевич О. Шевченко в селянських переказах. Життя і революція. 1929. Кн. III. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/spog92.htm> (дата звернення: 12.06.2023)
7. Карлайл Т. Герої та героїчне в історії: [Р. Бернз]; пер. з англ. Ганна Дика. *Всесвіт*. 2012. № 5/6. С. 187-192.
8. Комаров Р. В. Культурний героїзм у контексті української

філософської традиції (концепції Д. Донцова та В. Липинського). *Наукові записки НАУКМА*. Сер. Філософія та релігієзнавство. 2005. Т. 37. С. 83-86. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Komarov_RV/Kulturnyi_heroizm_u_konteksti_ukrainskoi_filosofskoi_tradytsii_kontseptsii_D_Dontsova_ta_V_Lypynskoho.pdf?PHPSESSID=gefveea2lobm7ma1rng2duns0. (дата звернення: 13.05.2023).

9. Костомаров М. І. Спогад про двох малярів. *Спогади про Тараса Шевченка* / упоряд.: В. Бородін, М. Павлюк. Київ : Дніпро, 1982. С. 130-137.

10. Культурний герой. *Міфи народів світу: Енциклопедія*. Т. 2. URL: https://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=INAV&P21DBN=INAV&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=inav_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=IDI=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1309 (дата звернення: 12.06.2023)

11. Лютницький А. Тарас Шевченко в народних переказах. Рада (К.). 3.06. (16.06.) 1909. URL: http://hrushevsky.nbuv.gov.ua/cgi-bin/hrushevsky/person.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21STR=0001533 (дата звернення: 09.06.2023)

12. Маковей О. Вибране: для ст. шк. віку / передм. О. Кавуненка. Київ : Школа, 2008. 192 с.

13. Назаренко М. Легенди про Шевченка XIX – початку XX століття. *Шевченкознавчі студії*. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. С. 149-156.

14. Назаренко М. Поховання на могилі (Шевченко, якого знали). Київ : ВД «Сварог», 2006. 688 с.

15. Нойман Е. Походження та історія людської свідомості. URL: <https://studfile.net/preview/431194/> (дата звернення: 14.06.2023)

16. Нойман Е. Психологія і мистецтво URL: <https://bookshake.net/r/psihoanaliz-i-iskusstvo-karl-gustav-yung?page=95> (дата звернення: 14.06.2023)

17. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. 2-ге вид. / Соломія Павличко. Київ : Либідь, 1999. 447 с.

18. Пахаренко, Василь. Шевченко як геній. Природа, своєрідність і стратегії інтерпретації геніяльності поета: монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2013. 840 с.

19. Петров Н. І. Нариси історії української літератури XIX століття / передмова і примітки Г. А. Александрової. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 479 с. (Репринтне відтворення видання 1884 року).

20. Салига Т. Ю. Шевченко і ми (до 187-річчя від дня народження Шевченка і 140-річчя з дня його смерті). *Вокатив* (Літературно-публіцистичні статті). Львів, 2002. С. 18–19.

21. Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ : Вид. дім «Альтернативи», 1999. 336 с. (Сер. «Україна кризь віки». Т. 9).

22. Семенко М. Я палю свій «Кобзар». URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/mikhail-semenko-ia-paliu-svii-kobzar/> (дата звернення: 09.06.2023)

23. Сидоренко В. Культурний герой як частина художнього мислення античної доби. *Українська академія мистецтва*. 2014. Вип. 23. С. 60–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2014_23_8 (дата звернення: 14.06.2023)
24. Степовик І. У батька Тараса в гостині. *Зоря*. 1892. Ч. 5. С. 91–94.
25. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
26. Уманець М. На Шевченковій могилі. (З подорожі по Україні.) *Зоря*. 1892. Ч. 5. С. 90.
27. Цукор Л. Концепт культурного героя у творах на тему майдану. URL: <http://www.kurbas.org.ua/projects/almanah11/03.pdf> (дата звернення: 09.06.2023)
28. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847. Київ : Видавництво академії наук УРСР. 484 с.
29. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Т. 2: Поезія 1847–1861. Київ : Видавництво академії наук УРСР. 632 с.
30. Юнг К. Г. Архетип і символ. Київ : Видавничий дім «СВАРОГ», 2023. 436 с.
31. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії: монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 224 с.
32. Широцький К. Споминки про Т. Шевченка п. Ликерії Яковлевої (Полусмаківни). *Літературно-науковий вісник*. 1911. Т. LIII. С. 275–289.

Abstract. *The article describes some authors' thoughts on sources, specific features as well as on historical-political and cultural aspects of Taras Shevchenko's image transformation from the real historical figure to the image of cultural hero in the Ukrainian national literature area.*

The formation of Taras Shevchenko's image as a cultural hero in Ukrainian cultural area is linked first of all with the era of active modern nation creation. Its influence is marked with an increased national liberation movements among colonized European nations in XIX century.

The Taras Shevchenko's activity in the area of modern Ukrainian nation creation has a wide range of features which are inherent for the image of national A huge contribution in the poet's transformation was made by Ukrainian writers and literary critics which canonized him in the post of great nation father, its major poet and the icon of modern Ukrainian language and literature. This is an important feature of cultural hero who brings for the people initial elements of civilization development. Non-material civilization contributions of the nation, the creator of which in its consciousness claimed Taras Shevchenko, have exceptional value in the context of literature orientation of Ukrainian cultural area in XIX century. One more element of Shevchenko's myth development became his popularity among peasants and as the result the creation of multiple stories about the poet in Ukrainian folk where he is given fantastic features of a wizard character, national icon and the creator of fundamental literature texts for the Ukrainian culture which is powered by linked with him anthropogonymous «Kobzar».

In the Ukrainian cultural area of XX-XXI centuries the attitude to the heroization process and canonization of the Taras Shevchenko figure is marked by the attempts to lead them away from irrational worship and by destroying well-established canon with the aim of giving new modern cultural.

Key words. *Taras Shevchenko, cultural hero, image, archetype, canon, tradition, national.*

Стаття відправлена: 19.01.2023 р.

© Лопушан Т. В., Шевчук І. Л.